

**YUQORI SINIF O‘QUVCHILARIDA MA’NAViy-AXLOQiy KOMPETENTLIGINI
RIVOJLANTIRISH KOMPONENTLARI.**

Tuychiyeva Inoyatxon Ibragimovna

p.f.b.f.d(PhD), dotsent

Axunova Zarrina Raxmatovna

1-bosqich magistranti

Annotatsiya. *Mazkur maqolada yuqori sinf o‘quvchilarini manaviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish borasida milliy qadriyatlardan foydalanish yo‘llari va milliy tarbiya asoslari, ma’naviy-axloqiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari, oliy ta’lim tizimida ma’naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish hamda bo‘lajak mutaxassislarining ma’naviy-kasbiy tayyorgarligi muammosi, ayniqsa, ta’lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar tizimini samarali tashkil etish to‘g‘risida yozilgan*

Kalit so‘zlar:*kompetentlik, manavi-axloqiy, ta’lim-tarbiya, odob-axloq yo‘nalish, metod, shakl, tadqiqotlar, oila, ta’lim muassasasi, madaniy munosabatlar, tarixiy, milliy, komponentlar.*

**КОМПОНЕНТЫ РАЗВИТИЯ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОЙ
КОМПЕТЕНТНОСТИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ.**

Аннотация: *В данной статье написаны пути использования национальных ценностей и основ национального образования, педагогические основы формирования духовно-нравственной культуры, формирования духовно-нравственного воспитания в системе высшего образования и будущее. духовно-профессиональной подготовки специалистов, особенно по эффективной организации системы воспитательной работы в образовательных учреждениях*

Ключевые слова: *компетентность, духовно-этическая, воспитание, морально-этическая направленность, метод, форма, исследование, семья, образовательное учреждение, культурные связи, исторический, национальный, компоненты.*

**COMPONENTS OF DEVELOPMENT OF SPIRITUAL AND MORAL COMPETENCE
OF HIGH SCHOOL STUDENTS.**

Annotation. *In this article, the ways of using national values and the foundations of national education, the pedagogical foundations of the formation of spiritual and moral culture, the formation of spiritual and moral education in the higher education system and the future written on the problem of spiritual and professional training of specialists, especially on the effective organization of the system of educational work in educational institutions*

Key words: *competence, spiritual-ethical, education, moral-ethical orientation, method, form, research, family, educational institution, cultural relations, historical, national, components.*

Bugungi globallashuv jarayonida yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash masalasi zamonaviy jamiyatning asosiy muammolaridan biridir. Ma'lumiki, Prezidentimizning 2019-yil 3-maydagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori, 2020-yil 25-dekabrda O'zbekiston Yoshlari forumida hamda 2020-yil 29-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisga Murojaatnomasi da hamda joriy yilning 19-yanvar kuni Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha o'tkazilgan videosektor yig'ilishida belgilangan vazifalar ijrosi yuzasidan Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi "Ma'rifat" targ'ibotchilar jamiyati hamda vazirliklar, qator davlat va jamoat tashkilotlar bilan hamkorlikda ishlashga chorlaydi. Davlatimiz rahbarining "Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni, ruhi ma'naviyatdir", degan so'zlari mohiyatidagi uyg'onish nafasi Hazrat Navoiy da'vatlariga mohiyatan uyg'un bo'lib, Uchinchi Renessans poydevorini yaratishga azm-u shijoat bilan kirishgan xalqimiz uchun tarbiya, yaxshi xulq, aql-idrok, bilim, ma'naviyat naqadar tengsiz qudrat va ruhiy manba ekanligini yana bir bor anglatdi. Demak, yuksak ma'naviyat bilan jamiyat hayotining tanasi bo'lgan iqtisodiyot vujudiga jon, ruh kiradi, unga tiriklik, tengsiz yaratuvchi qudrat baxsh etiladi.

Negaki ma'naviyat va ma'rifat barcha zamonlarda tengsiz qudrat, baxt-saodat, tinchlik, bunyodkorlik, hamjihatlik mezon, ruhiy poklanish va qalbni yuksaltiruvchi ne'mat bo'lib kelgan. Chunki u millatni, xalqni, demakki, insonlarni yuksak fazilatlar, kamolotga yo'llovchi axloqiy mezonlar asosida yashashga, xudbinlik, g'afolat asiriga aylanmay hamisha yaxshilik yo'lida bedor bo'lishga, bu olamni obod qilishga, go'zallikka burkashga chorlagan.

Endilikda, "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorda ta'kidlanganidek, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarni jaholat soyasidan asrash, tinimsiz chiranib yotgan ma'naviy tahdidlardan himoya qilish uchun tashkiliy-amaliy va ilmiy-tadqiqot ishlarini yangi talablar asosida yo'lga qo'yish, bu yo'nalishda davlat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari hamda xususiy sektorning ijtimoiy hamkorligini mustahkamlash borasidagi ishlarni yangi bosqichga ko'taradi. Mavjud muammolarni hal etish yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishda ma'naviy-ma'rifiy ishlarning samarasi va ta'sirchanligini oshirish ko'lami va miqyosini yanada kengaytirish, mamlakat aholisi, avvalo, yoshlar qalbida Vatanimizda amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorlik hissini kuchaytirish, sohadagi ishlarni muvofiqlashtirish bo'yicha yagona tizim yaratish, yoshlarning ma'naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishni talab etadi. Bu borada nafaqat

respublikamiz, balki jahon ta'lim tizimida yoshlarning ma'naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish metodikasi, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash mexanizmi, yoshlarning axloqiy sifatlarini rivojlantirishning amaliy pedagogik tizimi, o'qitish modellari texnologik taraqqiyot g'oyalari bilan uyg'unlashtirilgan interfaol dasturlar ta'lim jarayoniga tatbiq etilgan. Birlashgan Millatlar Tashkilotining "XXI asrning Oliy ta'limi" Butunjahon deklaratsiyasi, UNESCOning "Oliy ta'limni isloh qilish va rivojlantirish" dasturiy hujjatlarida dunyo miqyosida ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishga, modulli ta'limni tashkil etishga, o'qitishning zamonaviy usullarini joriy etish orqali talaba-yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash metodikasini yanada takomillashtirishga alohida e'tibor berilgan.

Jahon oliy ta'lim tizimida yoshlarni kasbiy ijtimoiylashtirish, ma'naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish, ijtimoiy faolligi va tashabbuskorligini tarbiyalash metodikasini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-tadqiqotlar olib borilmoqda. AQSH, Rossiya, Germaniya, Fransiya, Xitoy, Koreya kabi rivojlangan mamlakatlarda talaba-yoshlarning tafakkurini o'stirish, qobiliyatlarini erta aniqlash, ma'naviy-axloqiy tarbiyalash mexanizmlari samaradorligini oshirish metodikasini takomillashtirishda modulli o'qitish, "blended learning" (aralash o'qitish), mahorat darslari, vebinarlar tashkil etilib kelinmoqda. Respublikamizda ko'pgina olimlar tomonidan ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonining turli jihatlari o'rganilgan hamda ushbu tadqiqotlar natijalarini ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llash imkoniyatlari tavsiya etilgan. Bu tadqiqotlarning ba'zilar keng qamrovli bo'lgan ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonining ma'lum bir qirrasini tahlil etishga qaratilgan bo'lsa, boshqalari ta'lim-tarbiya jarayonida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning mazmunini boyitishga va turli o'quv kurslarida yangi usullarini qo'llashga yo'naltirilgan, ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar tizimini takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya jarayonini rivojlantirish borasida milliy qadriyatlardan foydalanish yo'llari va milliy tarbiya asoslari, ma'naviy-axloqiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari, oliy ta'lim tizimida ma'naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish hamda bo'lajak mutaxassislarining ma'naviy-kasbiy tayyorgarligi muammosi, ayniqsa, ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar tizimini samarali tashkil etish masalalari bo'yicha V.Karimova, N.Dj.Mahmudova, Sh.Sh.Olimov, O.Musurmonova, M.Quronovlarning ilmiy ishlarida xalq ta'lim tizimida ma'naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish hamda bo'lajak mutaxassislarining ma'naviy-kasbiy tayyorgarligi muammosi tahlil qilingan. Binobarin, professor O.Musurmonova tomonidan ishlab chiqilgan xulosalar ilmiy jihatdan asoslangan bo'lsa-da, ularni amalga oshirish metodlariga oid tavsiyalarida izchillikka e'tibor qaratish lozim. O'quvchi-yoshlar ma'naviy madaniyatini shakllantirishga doir shakl va metodlar (konferensiya darslari; seminar dars; munozara darsi; amaliy dars; o'yin darsi; sayohat darslari; rolli darslar; tarbiyaviy tadbirlar; ekskursiya; davra suhbatlari; kichik guruhlarda ishlash; ma'naviy madaniyatni shakllantirish metodlari: muammoli-munozarali vaziyat;

qiyosiy-izohli tahlil; badiiy-ma'rifiy asarlar ustida ishlash; ijodiy ish; tushunchali tahlil; mantiqiy tahlil; timsollar tahlili; ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni sharhlab o'rganish; mustaqil ish va h.k.) tizimi ma'naviy-axloqiy tarbiya metodikasi taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. Shunisi e'tiborliki, ma'naviy-axloqiy tarbiya yo'nalishlarini ta'lim bosqichlari bo'yicha tasniflash mustaqillik davridagi pedagogik tadqiqotlarning yetakchi xususiyatidir. Jumladan, Sh.Sh.Olimov tomonidan kasb-hunar kollejlari o'quvchilarini ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning mazmuni, shakl va metodlarini nazariy jihatdan takomillashtirish va amaliyotga joriy etishga oid metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan yangi tadqiqotda muallifning kasb-hunar kollejlari o'quvchilarini ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda imkoniyati yuqori bo'lgan fanlarga e'tibor qaratish, har bir fan mazmuni va malaka talablari asosida tarbiya usullarini tanlash, dars mashg'ulotlarida noan'anaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, darsdan tashqari ishlar jarayonida tarbiyaviy tadbirlar tashkil etish yuzasidan bildirilgan fikr-mulohazalari ilmiy-metodik jihatdan ilm-fanning so'nggi yutuqlari asosida yoritilganligi bilan ajralib turadi.

Yosh avlod tarbiyasi, avvalo, pedagogning kasbiy mahoratiga bog'liq. Shu o'rinda, yurt kelajagi va istiqboli ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning saviyasiga, tayyorgarligiga, fidoyiligiga, o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liqligini qayd etish mumkin. O'qituvchi kasbiy axloq va odob normalarini mukammal egallasagina, o'z kasbining fidoyisi bo'la oladi. Bugungi kunda ana shunday fidoyilik har qachongidan ham muhim ekanligi ushbu sohada olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining dolzarbligini yanada oshiradi. Yoshlarda pedagog odobi fazilatlarini shakllantirish alohida obyekt sifatida o'rganilgan N.M.Ochilovning dissertatsiya ishida muammoning nazariy asoslari va xususiyatlari tahlil qilingan hamda bu borada qo'llanilgan samarali yondashuvlar taqdim etilgan. Tadqiqotda pedagog odobi fazilatlarini shakllantirish modeli ishlab chiqilgan. Bundan tashqari, ishda talabalar axloqiy tarbiyasining joriy holati, pedagogik faoliyat uchun zarur axloqiy fazilatlarining namoyon bo'lishi masalalari o'rganilgan bo'lib, "O'qituvchi odobi" nomli maxsus kurs tashkil etib, unda "Jamiyatning o'qituvchi shaxsiga munosabati", "O'qituvchi shaxsining jamiyatga munosabati", "Vatanga munosabat", "O'z-o'ziga munosabat", "Mehnatga munosabat", "Insonlarga munosabat" mavzulari doirasida pedagog odobi xususiyatlari, munosabatlarda kasb odobi fazilatlarining aks etishi va uning o'ziga xosligi mavzusida ma'ruzalar tashkil etish g'oyasi ilgari surilgan.

Bu borada Z.K.Ismailovning "Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar" asosida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning nazariy eksperimental metodik asoslariga doir ilmiy-tadqiqot ishi alohida o'rin tutadi. Muallif tomonidan barkamol shaxsni tarbiyalash metodlarining xususiy axloqni tarbiyalash metodlari; jamoatchilik orqali xulq-atvorni shakllantirish metodlari; ijtimoiy ong va axloqni shakllantirish metodlari; o'z-o'zini boshqarish va tarbiyalash metodlari; rag'batlantirish metodlariga bo'linishi tarbiya metodikasining tub mohiyatini tashkil etish orqali talabalarning

ma'naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish maqsadga muvofiq ekanligini alohida qayd qilish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Башина Т.Ф., Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. – СПб.: Питер, 2009.
2. Джуринский А.Н. История педагогики / Учебное пособие. – Москва: ГИЦ Владос, 1999. – 430 с.
3. Иванов Р.И., Зуфарова М.Э. Умумий психология / Педагогика ва психология бакалавриат таълим йўналиши талабалари учун дарслик. – Тошкент: Ўзбекистон Файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2008. – 480 б.
4. Mavlonova R., To'rayeva O., Xoliqberdiyev K. Pedagogika (kasbhunar kollejlari uchun darslik). Ikkinchi nashri. – Toshkent: "O'qituvchi" NM ijodiy uyi, 2008. – 496 b.
5. Tuychieva, I. I. (2018). Mechanisms Ensuring Children's Thought Activity Development at Preschool Education Process. Eastern European Scientific Journal, (6).
6. Туйчиева, И. И. (2019). Вопросы обеспечения активизации мыслительной деятельности детей в процессе дошкольного образования. In PSYCHO-PEDAGOGICAL PROBLEMS OF A PERSONALITY AND SOCIAL INTERACTION (pp. 22-25).
7. Tuychieva, I. (2015). The concept of pedagogical innovation in modern education. The Advanced Science Journal, 87-90.
8. Ibragimovna, T. I. (2021). LEGAL AND REGULATORY FUNDAMENTALS OF REFORM OF PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UZBEKISTAN.
9. Dilshodovich, I. S. (2023). TALABA-YOSHLARNING FAMILISTIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK TIZIMINI. IJODKOR O'QITUVCHI, 3(32), 198-202.
10. Ismoilov, S. (2023). O'SMIR YOSHDAGI O'G'IL BOLALARNI XAYOTGA TAYYORLASH KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING TAMOYILLARI. Scientific journal of the Fergana State University, (1), 227-230.
11. Dilshodovich, I. S. (2023). JISMONIY TARBIYA O 'QUVCHILARINI SPORT MASHG'ULOTLARI JARAYONIDA MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA TARBIYALASH. IJODKOR O'QITUVCHI, 3(30), 731-734.
12. Dilshodovich, I. S. (2023). TALABA-QIZLARNI DARSLAR DAVOMIDA JISMONIY FAOLLIGINI OSHIRISH METODIKASI. PEDAGOG, 6(6), 389-393.

13. Dilshodovich, I. S. (2023). TALABALARDA FAMILISTIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. IJODKOR O'QITUVCHI, 3(29), 515-519.